

УДК 746.3:391-055.2Мак]:069.51Шев
DOI <https://doi.org/10.15407/mue2023.22.155>

ОЛІЙНИК МАРИНА

кандидатка історичних наук, наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2946-8243>

OLIYNYK MARYNA

a Ph.D. in History, a research fellow at the *Ukrainian Ethnological Center* Department of M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2946-8243>

Бібліографічний опис:

Олійник, М. (2023) Вишита сорочка Марії Максимович: дослідження орнаменту. *Матеріали до української етнології*, 22 (25), 155–162.

Oliynyk, M. (2023) Mariia Maksymovych's Embroidered Shirt: A Study of the Ornament. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 22 (25), 155–162.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2023. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ВИШИТА СОРОЧКА МАРІЇ МАКСИМОВИЧ: ДОСЛІДЖЕННЯ ОРНАМЕНТУ

Анотація / Abstract

У статті описано результати дослідження вишивального орнаменту сорочки Марії Максимович, яка зберігається в Літературно-меморіальному будинку-музеї Тараса Шевченка. Вивчення питань, пов'язаних з українською історією та національною ідентичністю, є актуальною проблематикою, яка цікавить як науковців, так і широкий загал. Перед сучасними етнологічними студіями постало питання дослідження української орнаментики в системі кроскультурних підходів. Методологія роботи спирається на праці таких дослідників, як Хв. Вовк, О. Косач, С. Таранушенко, Т. Кара-Васильєва, М. Селівачов, Х. Хаф. Історія передачі до музею та технологічні особливості вишитої сорочки Марії Максимович ґрунтовно досліджені в розвідці О. Карпенко «Сорочка Марії Максимович» (2012). Наша розвідка присвячена виявленню можливого першоджерела орнаменту вишивки сорочки Марії Максимович. У результаті пошукової роботи було зафіксовано ідентичні візерунки, що були опубліковані в серії видань текстильної фірми «ДМС», яка під іменним брендом Т. Ділмонт (відомої популяризаторки вишивального мистецтва в ХІХ ст.) публікувала книжки та альбоми з рукоділля. Віднайдена інформація викликала певні сумніви щодо автентичності сорочки Марії Максимович. Проте глибше вивчення питання показало, що фірма «ДМС» залучала до своїх публікацій раніше надруковані схеми. Отже, наразі ми не можемо однозначно стверджувати, що вишита сорочка не могла належати Марії Максимович. Викладені матеріали розкривають нові перспективи для дослідження міжкультурних впливів вишивальної орнаментики. Орнаментика на сорочці, що зберігається в Літературно-меморіальному музеї Тараса Шевченка, після нашого дослідження буде розглядатись ще й у контексті доробку авторитетної австрійської знавчині вишивального мистецтва Т. Ділмонт.

Ключові слова: вишита сорочка, вишивка, орнамент, журнали мод, Марія Максимович, Тереза де Ділмонт, проект «Вишивка в одязі видатних українців», Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка.

The results of the research of the embroidered ornament of Mariia Maksymovych's shirt, preserved at the Taras Shevchenko Literary Memorial House-Museum are described in the article. The study of the issues related to Ukrainian history and national identity is a relevant topic interesting for the scientists as well as for the general public. Modern ethnological studies have faced the issue of investigation of Ukrainian ornamentation in the system of cross-cultural approaches. The research methodology is based on the works of such scholars as Khv. Vovk, O. Kosach, St. Taranushenko, T. Kara-Vasylieva, M. Selivachov, H. Hough. The history of the transfer to the museum and the technological features of the embroidered shirt of Mariia Maksymovych are studied thoroughly in the work *Mariia Maksymovych's Shirt* by O. Karpenko (2012). Our investigation is dedicated to the discovery of a possible original source of the embroidery ornament of Mariia Maksymovych's shirt. As a result of the search, identical patterns have been found. They are published in a series of works by the DMC textile company. It has published books and albums on needlework under the name brand of Th. Dillmont (a famous popularizer of embroidery art in the 19th century). Some doubts about the authenticity of Mariia Maksymovych's shirt have been raised with a found information. However, a deeper study of the issue has showed that the DMC firm has attracted previously printed schemes to its published works. So, at the moment, we cannot state unequivocally that the embroidered shirt hasn't belonged to Mariia Maksymovych. The submitted materials reveal new perspectives for the study of intercultural influences of embroidery ornamentation. The pattern on the shirt preserved at the Taras Shevchenko Literary and Memorial Museum will be considered also in the context of the heritage of the authoritative Austrian connoisseur of embroidery art Th. Dillmont after our research.

Keywords: embroidered shirt, embroidery, ornament, fashion magazines, Mariia Maksymovych, Thyrse de Dillmont, *Embroidery in the Clothes of Prominent Ukrainians* project, Taras Shevchenko Literary and Memorial House-Museum.

Вступ. Підготовка етнологічного дослідження під час воєнного стану ставить особливі вимоги до пріоритетів пошуків, що мають бути спрямовані на глибоке наукове опрацювання тематики національної ідентичності, проте будь-які наукові студії мають об'єктивно та неупереджено висвітлювати етнографічний матеріал. Випадком історичного курйозу початку ХХ ст. було розуміння орнаменту вишивки сорочки дружини Павла Полуботка як українського стилю, характерного для козацької старшини. Саме неупереджене опрацювання оздобу виробу на основі типологічного аналізу та історично-порівняльного методу дало змогу С. Таранушенку ідентифікувати вишивальний орнамент на сорочці дружини Павла Полуботка як «зразок фінської сорочки» [11, с. 368]. Отже, дослідження орнаментики етнографічного артефакту може дати нові неочікувані рефлексії щодо самої пам'ятки, докорінно змінити атрибутику походження самої речі.

Актуальність дослідження. Після початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 році увага суспільства до культурно-історичної тематики не те, щоб зменшилась, а навпаки – суттєво зростає, охопила великі соціальні сегменти як наших співвітчизників, так і зацікавлену українською темою аудиторію за кордо-

ном. Культурологічно-етнологічні розвідки, які присвячені модерним дискурсам щодо національної культури, а також рефлексіям довкола конкретних значимих артефактів, є затребуваною проблематикою наукового опрацювання. Українські вишиті сорочки, їх сучасні модерні версії (вишиванки) стали візуальними й духовними виразниками національної ідентичності. Опрацювання проблем, які спрямовані на розширення та поглиблення знань про історичні пам'ятки ХІХ ст., зокрема про вишиті сорочки, що належали відомим персонам минулого, є актуальним завданням для етнологічних студій.

Метою дослідження є пошук типологічно спорідненої орнаментики до візерунків на вишивці меморіальної сорочки Марії Максимович, що зберігається в Літературно-меморіальному будинку-музеї Тараса Шевченка (далі – ЛМБМТШ).

Було поставлено такі завдання: опрацювати відому інформацію про надходження цієї пам'ятки до музейної збірки; вивчити напрацювання науковців ЛМБМТШ щодо її етнографічно-мистецької інтерпретації; простежити можливе походження першоджерела вишивального візерунка; виокремити мотиви вишивальної композиції, а також у співпраці з учасниками проекту «Вишивка в одязі видатних українців» відтворити наближе-

ну модель вишитої сорочки з метою популяризації візерунка.

Методологія дослідження базується на порівняльно-історичному та типологічному методах. У розвідці ми спираємось на напрацювання класиків української етнології. Зокрема, у праці Хв. Вовка «Характерні ознаки південноросійської народної орнаментики» вчений оперує важливим для нашої роботи поняттям «порівняльної орнаментики» [1, с. 115]. Варто зауважити, що в ході дискусії щодо доповіді Хв. Вовка в 1874 році на Третньому археологічному з'їзді в Росії прозвучала теза про те, що окремі мотиви вишивальної орнаментики не є унікальним надбанням одного народу, а поширені в різних народів на значних територіях Європи [12, табл. XLVI–XLVII]. Цінним методологічним надбанням для проведення дослідження є науковий доробок О. Косач, яка в 1876 році в першій друкованій праці з української орнаментики на основі зібраного нею емпіричного матеріалу вперше систематизувала вишивальні узорі Новоград-Волинського повіту та довела окремішність українського стилю вишивки [4]. Студії з порівняльної орнаментики продовжив О. Міллер, вивчаючи зв'язок між мотивом лотоса на українському шитті та пам'ятками «Персії, Малої Азії, Індії, Середньої Азії» [6, с. 84]. У наших студіях ми зафіксуємо спорідненість зразків української орнаментики з європейськими, а також проаналізуємо збіги зорів панської вишивки з популярними схемами для вишивання на початку ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень. Фундаментальною працею з вивчення українського вишивального мистецтва є монографія Т. Кари-Васильєвої «Історія української вишивки», у якій авторка наголошує на тому, що українська вишивальна традиція XVII–XVIII ст. розвивалась у контексті західноєвропейської стилістики [2, с. 79]. Авторитетний дослідник української орнаментики М. Селівачов у своєму монографічному дослідженні розглядає еволюційні зміни розвитку національної орнаментики [9, с. 210–234]. Цінною для нашої роботи є праця Х. Хаф, яка систематизувала близько 250 друкованих видань з вишивальної орнаментики, що виходили на різних теренах Європи впродовж 1500–1700 років [18].

Виклад основного матеріалу. Стислі біографічні дані про Марію Максимович представлено в енциклопедичній статті Л. Сергійчук [10]. Етнографічні аспекти сорочки Марії Максимович ґрунтовно опрацьовані в розвідці О. Карпенко «Сорочка Марії Максимович». Науковиця ЛМБМТШ докладно описала історію надходження меморіальної вишитої сорочки, яку передала до музею М. Матвеева (1897 р. н., родом із с. Прохорівка, нині – с. Прохорівка Черкаського р-ну Черкаської обл.). Вона ж розповіла про те, що вишита сорочка Марії Максимович була у власності К. Ісаєвич (К. Ісаєвич – дружина О. Максимовича, сина Максимовичів). Вона передала її вчительці із с. Прохорівка Н. Шульзі-Нестеренко. Під час скрути 1932 року (очевидно, мовиться про Голодомор 1932–1933 рр.) Н. Шульга-Нестеренко приїхала до Києва, щоб продати цінні речі, серед яких була сорочка М. Максимович. М. Матвеева викупила цю сорочку у своєї землячки, яка зупинилася в неї вдома [3, с. 77–78]. О. Карпенко відзначила високий художньо-мистецький рівень виготовлення цієї сорочки, закономірно ідентифікувала її як пам'ятку «панської» вишивальної культури. Музейниця звернула увагу на типовий народний крій уставкового рукава сорочки, зауваживши, що габаритні виміри сорочки не відповідають розміру традиційних сорочок, оскільки сорочка має довжину «до стегон».

18 березня 2023 року виповнилося 165 років із дня знайомства Т. Шевченка з М. Максимович [10]. Саме до цієї дати було вирішено відшити наближену модель меморіальної сорочки Марії Максимович [7]. У процесі реалізації проекту «Вишивка в одязі видатних українців» у співпраці з ЛМБМТШ було вивчено цей цінний артефакт, сфотографовано вишивку на сорочці, яка виконана в техніці хрестик у двоколірній жовто-чорній гамі. Ця меморіальна пам'ятка привернула нашу увагу урочистою пишнотою вишивки, яка виконана дрібним добірним хрестиком. Ретельне вивчення походження візерунка допомагає глибшому розумінню історії конкретної речі. Нас зацікавили характеристики орнаментики.

На полику композиція вишивки складається з комбінації у шаховому порядку двох різновидів мотивів хрестів. Орнамент рукава сорочки складається з го-

ризонціальних смуг вишивки, які мають дзеркально-симетричне повторення від низу до верху рукава. Сам рапорт узорів являє собою метричне повторення таких мотивів, як хрести, ромби, квадрати, прямокутники.

На першому етапі дослідження ми застосували метод типологічного аналізу для пошуку подібності елементів вишивки з традиційними українськими візерунками, а також зі схемами вишивки, які були поширені в Європі в XVI–XVII ст. Ми повністю поділяємо тезу, яку висунула О. Карпенко щодо «панського» стилю вишивки на сорочці. На користь цієї позиції вказує низка її ознак.

По-перше, жовто-чорна колористика не є характерною для традиційних сорочок Середньої Наддніпряни (с. Прохорівка, де жила Марія Максимович, належить до цього історико-етнографічного регіону). Загалом, присутність тільки жовто-чорної колірної гами не є типовим для українських народних жіночих українських сорочок другої половини XIX ст.

По-друге, композиція по типу бордюру з лінійним чергуванням смужок вишивок зафіксована на інших жіночих панських сорочках, як, скажімо, на картині М. Брянського «Портрет Єлизавети Дараган. 1860 р.» з колекції Національного художнього музею України.

Водночас варто відзначити, що в збірнику вишивок О. Косач (Олени Пчілки) зафіксовано візерунки, композиції яких складаються з повторення простих елементів квадрата, ромба та хреста (утворених розташуванням квадратів за принципом «сходинок» чи «піраміди») [4, табл. 1–3].

Цілісність художнього вирішення композиції досягається стабільністю самих мотивів – хреста й ромба, квадрата, а на пазушці – прямокутника та меандроподібного елемента, до речі цей компонент перегукується з візерунком з італійського видання 1561 року [20, табл. LXXXI].

Релігійні символи у вигляді різних варіацій зображення христів були присутні в європейській побутовій вишивальній традиції щонайменше з початку XVI ст., коли з'явилися друковані збірники альбомів для вишивання [22; 14; 18; 20].

Вивчення мотивів ромбів і христів з «орнаменту Максимович» показало певну стилістичну спорідненість зі схемами для вишивання з книжки Віллема Форстер-

мана, яка була надрукована в 1527 році в Антверпені [22]. Чимало європейських вишивальних мотивів із цього видання перегукуються з українськими орнаментами альбому О. Косач 1876 року [4].

Усі ці характеристики цілком притаманні й для світського або міського стилю вишивки, який популяризували тогочасні модні журнали Європи.

На наступному етапі дослідження було здійснено працевістку пошукову роботу зі встановлення ймовірного першоджерела, яке могло бути зразком для повторення вишивки на «панській сорочці». Нам пощастило відшукати ідентичні схеми вишивок, які повністю збігаються з геометрією меморіальної орнаментики сорочки. Неочікувано візерунки на сорочці, яка відома як меморіальна річ Марії Максимович, звертають нашу увагу на творчий і життєвий шлях іншої відомої європейської діячки, успішної бізнес-леді Терези де Ділмонт (1846–1890). Тереза Марія Жозефа де Ділмонт народилася в Австро-Угорщині в м. Вінер-Нойштаді, опанувала курс рукоділля у віденській школі вишивання. Справжній успіх прийшов до неї після щасливого випадку знайомства на Всесвітній виставці в Парижі 1878 року із засновниками текстильної фірми «DMC», яка спеціалізувалася на виробництві й продажу вишивальних ниток, відомих як «муліне» [17]. Звертаємо увагу, що бавовняні нитки для вишивки муліне випускають фірми «DMC», «Maderia», «Anchor». Амбітні бізнесмени віддали належне неабиякому таланту та менеджерському потенціалу австрійської дизайнерки з вишивки. У тісній співпраці з фірмою «DMC» вона підготувала й видала енциклопедію з рукоділля «Encyclopedia of Needlework», яка стала хітом продажів і витримала численні перевидання багатьма мовами [19, с. 115].

Нашу увагу привернув німецькомовний альбом «Алфавіти для вишивальниці» (*Alphabete für die Stickerin*), який був опублікований за підписом Т. Ділмонт у 1900 році, уже після смерті видатної популяризаторки вишивального мистецтва. Перегляд схем для вишивання з видань по рукоділлю фірми «DMC» викликав подив, оскільки на кількох таблицях нами були віднайдені ідентичні схеми орнаментики, які вишиті на сорочці Марії Максимович [16, табл. 52, 66]. Альбом «Алфавіт

для вишивання» (*Alphabet de la brodeuse*) був виданий також французькою мовою [15], а впродовж 1901–1913 років кілька разів публікувалися його російськомовні версії, для прикладу – «Мітки і узори для вишивання» [5].

Установлення можливого першоджерела, за яким могла бути відшита сорочка (паспортизована як меморіальна річ Марії Максимович), свідчило про те, що речі, вишиті за схемами із цього видання, могли бути пошиті після 1900 року. Тут виникла колізія, адже роки життя Марії Максимович припадають на 1834–1882 роки, а відповідно альбоми, опубліковані за підтримки фірми «DMC» («Алфавіти для вишивальниці» та «Алфавіт для вишивання», «Мітки і узори для вишивання») вийшли у світ після 1900 року, отже, після її смерті. Цей факт спричинив певний сумнів щодо автентичності сорочки Марії Василівни, яка зберігається у фондах музею. У результаті консультацій зі старшою науковою співробітницею ЛМБМТШ нами була висунута версія про можливе запозичення цих візерунків фірмою «DMC» з більш ранніх публікацій. Варто врахувати такий момент, що появи серії гарно ілюстрованих книжок для рукоділля сприяло тогочасне авторське право, за яким упорядники видань могли без обмежень залучати раніше надруковані матеріали з будь-яких періодичних видань [21]. Нами зафіксовано запозичення схеми, на якій симетрично зображені птахи біля вазона, з видання 1571 року [14, табл. 95] у видання 1900 року з повним збереженням цього мотиву з птахами і вазоном [16, табл. 79]. Отже, деякі орнаменти могли бути залучені з раніше опублікованих джерел. Резонність цієї версії підтверджує реальний дискурс суспільного київського життя в 1870-х роках. Ми віднайшли таку інформацію на шпальтах газети «Київський телеграф» у 1875 році щодо фіксації фактів міжкультурного обміну в ході розвитку української та європейської вишивальної традиції: «Малоруські узори стали з'являтися в німецьких журналах, що мають зв'язки з Австрією – з'явилися помічені малоруські сорочки.

Все обіцяє малоруській народній орнаментіці блискучу роль у промисловості» [8, с. 344].

У ході реалізації проєкту «Вишивка в одязі видатних українців» було відшито сорочку Марії Максимович, яку представила амбасадорка проєкту, відома дослідниця української традиційної вишивки Олена Дідик [13]. Також у видавництві АДЕФ-Україна опублікована картка-листівка, на якій представлено результати роботи учасників проєкту, а саме статті О. Карпенко «“Панська сорочка” Марії Максимович» та М. Олійник «Візерунки вишивки мають свою історію», схема вишивки з меморіальної сорочки та світлина амбасадорки проєкту «Вишивка в одязі видатних українців» Олени Дідик, яка вдягнена у відшиту сорочку за музейним зразком.

Висновки. Фіксація збігу орнаменту із сорочки Марії Максимович зі схемою, опублікованою під брендом Т. Ділмонт у 1900 році, викликає сумніви щодо автентичності цієї сорочки як меморіальної, проте цей факт не є достатнім доказом, щоб заперечити належність цієї сорочки Марії Максимович. На цьому етапі ми констатуємо скепсис щодо достовірності належності музейної сорочки Марії Максимович, який потребує подальшого дослідження та формування доказової бази. Вивчення орнаментів з музейної пам'ятки, яка, за свідченнями дарувальниці до музею М. Матвеевої, належала Марії Максимович, розкриває сучасним дослідникам української орнаментики ще й європейські прочитання. А сама музейна пам'ятка буде розглядатись через контексти діяльності австрійської популяризаторки вишивального мистецтва Т. Ділмонт. Її книжки з рукоділля були популярними в усьому світі, а ім'я авторки стало візитівкою провітницької діяльності фірми «DMC»; після її смерті продовжувала функціонувати вишивальна школа, що носила її ім'я. Орнаментика панської сорочки з музейної колекції свідчить про те, що традиція українського шитва розвивалась у безпосередній взаємодії з європейськими трендами тогочасної моди.

Порівняння схем вишивки 1901 р. [16, табл. 79] та 1917 р. [14, табл. 95]

Схеми вишивки [16, табл. 52, 66]

Сорочка Марії Максимович. ЛМБМТШ. Світлина Ліліани Зез

Джерела та література

1. Вовк Хв. Характерні ознаки південноросійської народної орнаментики. *Народознавча спадщина Хведора Вовка*. Кн. 1 / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2012. С. 108–117.
2. Кара-Васильєва Т. Історія української вишивки : книга-альбом. Київ : Мистецтво, 2008. 464 с.
3. Карпенко О. Сорочка Марії Максимович. *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 1. С. 75–78.
4. Косачева О. Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки. Киев : С. В. Кульженко, 1876. 23 с., 31 табл.
5. Метки и узоры для вышивания. Буквы, монограммы, цифры и орнаменты, вышиваемые по считаным ниткам. Узоры на прозрачной бумаге для вышивки гладью. Дорнах : Издание Th. De Dillmont в Мюльгаузен (Эльзас). 1901. 92 с. + 10 калек для прорисовки.
6. Миллер А. Лотос в малорусском орнаменте. *Труды XIV Археологического съезда в Чернигове в 1908 году*. 1911. Т. III. С. 81–88.
7. Олійник М., Дедуш О. «Панська сорочка» Марії Максимович: зустріч в Будинку-музеї Тараса Шевченка. URL : https://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2363&Itemid=356 (дата звернення 30 березня 2023).
8. Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. Харків ; Київ : Державне видавництво України, 1930. 414 с.
9. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) : навч. посіб. для студ. ВНЗ мистецтва. 3-тє вид., доп. та випр. / передмова акад. М. В. Поповича. Київ : Редакція вісника «Ант»; «Фенікс», 2013. 416 с.
10. Сергійчук Л. Максимович Марія Василівна. *Шевченківська енциклопедія : в 6 т.* / ред. кол.: М. Г. Жулинський (голова). Київ : НАН України, ІЛ ім. Т. Г. Шевченка. Т. 4 : М–Па. 2013, С. 31–32.
11. Таранушенко С. «Полуботчишина» сорочка. *Наукові записки науково-дослідчої катедри історії української культури*. 1927. № 6. С. 365–369.
12. Труды Третьего Археологического съезда в России, бывшего в Киеве в августе 1874 года. Киев, 1878. Т. I. 488 с. LXXXV табл.
13. Українські вишиті сорочки. URL : <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=10113> (дата звернення 18.05.2023).
14. Bassee N. New modelbuch von allerhandt art nehens und stickens jetzt mit viellerley welscher arbeyt, moedel und stahlen allen steinmetzen, seidenstickern und neterin sehr nuetzlich und kuenstlich von newem zugericht. Franckfurt am Mayn, 1571. 97 tabl.
15. Dillmont Th. Alphabet de la brodeuse. Paris : D.M.C., 1900. 82 tabl.
16. Dillmont Th. Alphabet für die Stickerin. Frankfurt a Main : D.M.C., 1900. 92 tabl.
17. Dollfus-Mieg et Compagnie. URL : https://fr.wikipedia.org/wiki/Dollfus-Mieg_et_Compagnie (дата звернення 08.03.2023).
18. Hough H. Early Modern Embroidery and Lace Pattern Books. Arlington : James G. Collins & Associates, 2017. 90 p.
19. König A. Mending and repairing. *The Routledge History of Fashion and Dress, 1800 to the Present*. London ; New York : Routledge, 2023. P. 112–130. DOI : <https://doi.org/10.4324/9780429295607-8>.
20. Ostaus G. La vera perfezione del disegno per punti e recami. Riproduzione della edizione di Venezia del 1561 dall' esemplare della Biblioteca Corsiniana in Roma. Bergamo : Istituto italiano d'arti grafiche, 1909. LXXXI tabl. DOI : <https://doi.org/10.5479/sil.183193.39088009258831>.
21. Thérèse de Dillmont. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9r%C3%A8se_de_Dillmont (дата звернення 08.03.2023).
22. Vorsterman W. Ce est ung tractat de la noble art de leguille ascavoir ouvraiges de spaigne. Antwerp. 1527. 44 p.

References

1. VOVK, Khvedir. Characteristic Features of South Russian Folk Ornamentation. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. *The Ethnographic Heritage of Khvedir Vovk*. Book 1. National Academy of Sciences of Ukraine, M. Ryl'skyi IASFE. Kyiv, 2012, pp. 108–117 [in Ukrainian].
2. KARA-VASYLIEVA, Tetiana. *History of Ukrainian Embroidery: Book-Album*. Kyiv: Art, 2008, 464 pp. [in Ukrainian].

3. KARPENKO, Olha. Mariia Maksymovych's Shirt. *Folk Art and Ethnology*, 2012, no. 1, pp. 75–78 [in Ukrainian].
4. KOSACHEVA, Olha. *Ukrainian Folk Ornament. Embroidery, Fabrics and Pysanky*. Kiev: S. V. Kulzhenko, 1876, 23 pp., 31 tables [in Russian].
5. ANON. *Labels and Patterns for Embroidery. Letters, Monograms, Numbers and Ornaments Embroidered on Counted Threads. Patterns on Transparent Paper for Satin-Stitch Embroidery*. Dornach: Edition of Th. De Dillmont in Mulhouse (Alsace), 1901. 92 pp. + 10 sketches for drawing [in Russian].
6. MILLER, Aleksandr. Lotus in Ukrainian Ornament. *Proceedings of the 14th Archaeological Congress in Chernihiv in 1908*. 1911, vol. 3, pp. 81–88 [in Russian].
7. OLIYNYK, Maryna, Oleksii DIEDUSH. "Lady Shirt" by Mariia Maksymovych: Meeting at the House-Museum of Taras Shevchenko [viewed 30 March 2023]. Available from: https://www.etnolog.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2363&Itemid=356 [in Ukrainian].
8. SAVCHENKO, Fedir. *Prohibition of Ukrainianness in 1876*. Kharkiv, Kyiv: State Publishing House of Ukraine, 1930, 414 pp. [in Ukrainian and Russian].
9. SELIVACHOV, Mykhailo. *Lexicon of Ukrainian Ornamentation (Iconography, Nomination, Stylistics, Typology): A Teaching Aid for Higher Educational Institutions of Art*. The 3rd ed., completed and improved. Prefaced by Myroslav POPOVYCH. Kyiv: Editorial Office of the "Ant" Bulletin; "Phoenix", 2013, 416 pp. [in Ukrainian].
10. SERHIICHUK, Larysa. Maksymovych Mariia Vasylivna. In: Mykola ZHULYNSKYI, editorial board's chairperson. *Shevchenko Encyclopedia: In Six Volumes*. Kyiv: NAS of Ukraine, T. Shevchenko Institute of Literature. Vol. 4: М–Па. 2013, pp. 31–32 [in Ukrainian].
11. TARANUSHENKO, Stefan. «Polubotchyshyna» Shirt. *Scientific Proceedings of the Research Department of the History of Ukrainian Culture*, 1927, no. 6, pp. 365–369 [in Ukrainian].
12. *Proceedings of the Third Archaeological Congress in Russia, Held in Kiev in the August, 1874*. Kiev, 1878, vol. 1, 488 pp., 85 tables [in Russian].
13. ANON. *Ukrainian Embroidered Shirts* [viewed 18 May, 2023]. Available from: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=10113> [in Ukrainian].
14. BASSEE, Nikolas. *New modelbuch von allerhandt art nehens und stickens jetzt mit viellerley welscher arbeyt, moedel und stahlen allen steinmetzen, seidenstickern und neterin sehr nuetzlich und kuenstlich von newem zugericht*. [New Model Book from all Sorts of Art and Embroidery Now with Lots of Italian Work, Models and Stoles from All Stonemasons, Silk Embroiderers and Neterin Very Useful and Artificially Prepared from New]. Frankfurt am Main, 1571, 97 tabl. [in German].
15. DILLMONT, Thérèse. *Alphabet de la Brodeuse* [Embroiderer's Alphabet]. 1900. Paris. D.M.C. 82 tabl. [in French].
16. DILLMONT, Thérèse. *Alphabet de la brodeuse* [Alphabets for the Embroiderer]. Frankfurt a Main. 1900. D.M.C. 92 tabl. [in German].
17. ANON. *Dollfus-Mieg et Compagnie* [DMC (Company)] [viewed 8 March 2023]. Available from: https://fr.wikipedia.org/wiki/Dollfus-Mieg_et_Compagnie [in French].
18. HOUGH, Helen. *Early Modern Embroidery and Lace Pattern Books*. Arlington, Texas: James G. Collins & Associates, 2017, 90 pp. [in English].
19. KÖNIG, Anna. Mending and Repairing. In: Véronique POUILLARD and Vincent DUBÉ-SENÉCAL, eds. *The Routledge History of Fashion and Dress, 1800 to the Present*. London, New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2023, pp. 112–130 [in English]. DOI : <https://doi.org/10.4324/9780429295607-8>.
20. OSTAUS, Giovanni. *La vera perfezione del disegno per punti e recami. Riproduzione della edizione di Venezia del 1561 dall'esemplare della Biblioteca Corsiniana in Roma*. [The True Perfection of Stitch and Embroidery Design. Reproduction of the Venice Edition of 1561 from the Copy of the Corsiniana Library in Rome]. Bergamo: Italian Institute of Graphic Arts, 1909, 81 tabl. [in Italian]. DOI : <https://doi.org/10.5479/sil.183193.39088009258831>.
21. ANON. *Thérèse de Dillmont* [viewed 8 March 2023]. Available from: https://en.wikipedia.org/wiki/Th%C3%A9r%C3%A8se_de_Dillmont [in English].
22. VORSTERMAN, Willem. *Ce est ung tractat de la noble art de leguille ascavoir ouvraiges de spaigne* [This is a Tractate of the Noble Art of Leguille Ascavoir Works of Spain]. Antwerp, after 1527, 44 pp. [in French].

Надійшло / Received 01.12.2023

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 14.12.2023